

Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamber Asamblesinin (TÜRKP A) Uluslararası Hukuki Kişiliği

*Hakan Erdoğan**

Özet

20. yüzyıla kadar uluslararası hukukun aktörü olma vasfının münhasıran devletler tarafından taşındığı kabul edilmektedir. Uluslararası ilişkilerin gelişmesi ve küreselleşme devlet dışı aktörlerin de sınır ötesi iş birliklerine girmelerine ve bu ilişkileri kurumsallaştırmalarına neden olmuştur. Böylelikle “uluslararası kuruluş” terimi ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda parlamentolar arası ilişkilerin de artarak kurumsallaşma yoluna gitmesi parlamber asamblelerin doğmasına yol açmıştır. Hükümetler arası uluslararası kuruluşlardan farklılık arz eden bu kuruluşların uluslararası hukuk kişiliğine sahip olup olmadıkları tartışılmaya başlanmıştır.

Türk Dünyası özelinde ise, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması sonrasında, bağımsızlığa kavuşan Türk cumhuriyetlerinin parlamberoları ile Türkiye Büyük Millet Meclisi arasında ikili ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. İlişkileri, Türk cumhuriyetleri arasında çok taraflı olarak geliştirmek ve kurumsallaştırılmak niyetiyle 2008'de TÜRKP A kurulmuştur. Bu makalede TÜRKP A'nın parlamber asamble sıfatıyla uluslararası hukuk kişiliğine sahip olup olmadığı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: TÜRKP A, uluslararası örgüt, parlamber asamble, uluslararası hukuki kişilik, parlamber diplomasi.

* Yasama Uzman Yardımcısı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Dış İlişkiler ve Protokol Başkanlığı.

**International Legal Personality of
Parliamentary Assembly Of Turkic-Speaking Countries
(TURKPA)**

Abstract

Until 20th century, states were considered to be the sole subject of international law. Development of international relations and globalization led to transboundary cooperation among non-state actors and the institutionalization of these relations. Thus, the term “international organization” emerged. At the same time, the increase and institutionalization of interparliamentary relations made way for the emergence of parliamentary assemblies. These organizations have become the subject of debate due to their differences with inter-governmental institutions regarding whether they possess international legal personality.

In the case of Turkic World, after the collapse of the Union of Soviet Socialist Republics, bilateral relations between the parliaments of the newly independent Turkic republics and the Grand National Assembly of Turkey was started to establish. With the purpose of enhancing the relations multilaterally among the Turkic republics, and institutionalization of the relations, TURKPA was founded in 2008 in. This paper examines whether TURKPA as a parliamentary assembly possesses international legal personality

Keywords: TÜRKPA, international organization, parliamentary assembly, international legal personality, parliamentary diplomacy.

1. Giriş

Parlamentar diplomasi için farklı tanımlamalar söz konusu olsa da en temel yaklaşımlardan biri çerçevesinde parlamentar diplomasi; devletlerin parlamentoları, parlamento grupları ya da üyeleri arasında karşılıklı veya kurumsal bir yapı içerisinde yürütülen diplomatik ilişki olarak ifade edilebilir. Parlamentar diplomasi diplomasinin diğer türlerine göre esneklik ve şeffaflığıyla ön plana çıkmaktadır.¹

Hükümetlerin gizli diplomatik faaliyetlerine denge oluşturmak için parlamentolar arası birlik kurma fikri daha 19. yüzyıl başlarından itibaren farklı ülke parlamentoları tarafından dile getirilmiştir.² Ayrıca bu dönemde Avrupa ülkeleri arasında yaşanan uyuşmazlıkların çözümünde bu uyuşmazlıktan etkilenen insanların temsil edildiği ortak bir platform kurmanın yaşanan uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulmasında etkili olacağı düşüncesi parlamentar bir örgüt kurulması için önemli motivasyon unsurlarından biri olarak ortaya çıkmıştır.³ Bu talepler ve motivasyonlar 1889'da Parlamentolararası Birlik'in kurulmasına vesile olmuştur. Bu Birlik aynı zamanda parlamentar diplomasinin ilk kurumsallaşma adımı olarak kabul edilebilir. Daha sonra kurulan ve parlamentolar arası kuruluşlar, parlamentar asambleler veya başka isimlerle adlandırılan benzeri yapılar parlamentar diplomasinin kurumsal olarak yürütüldüğü platformlar olarak ortaya çıkmışlardır.

Parlamentar asamblelerin sayısı II. Dünya Savaşı sonrası artmaya başlamış, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile de ikinci bir sıçrama gerçekleşmiştir. Son yirmi yılda parlamentar diplomasinin önem kazanması ile parlamentar asamble sayısının artışı daha da ivmelenmiştir.⁴ Bununla birlikte parlamentar asamblelerin tanımlanması ve sınıflandırılması bağlamında var olan farklı yaklaşımlar nedeniyle sayılarının farklı çalışmalarda kırk civarlarından başlayıp yüz ellile-

¹ Fiott, Daniel, "On the Value of Parliamentary Diplomacy", Madariaga Paper, vol. 4, n. 7, Brussels: Madariaga College of Europe Foundation, 2011. s.2-4.

² Republik Österreich - Parlament, Parlamentarier Innenkonferenzen - Historisches und Hintergründe. <http://www.parlament.gv.at/PERK/PI/PKON/PARLKONF/index.shtml>. (erişim: Eylül 2014).

³ Sabic, Zlatko, "International Parliamentary Institutions: A Research Agenda", Parliamentary dimensions of regionalization and globalization: the role of inter-parliamentary (ss. 20-41). ed.:O. COSTA, et. al., New York: The Palgrave Macmillan, 2013, s.21.

⁴ Kissling, Claudia, "The Legal and Political Status of International Parliamentary Institutions"- Background Paper #4, Committee for a Democratic U.N, Berlin, 2011), s. 10.

rin üzerine kadar çıktığının ifade edildiği görülmektedir.⁵

Parlamenteleler asambleleler parlamenteleleler arasında karşılıklı bilgi ve görüş alışverişine fırsat sunmanın yanında ilgili uluslararası kuruluşun hükümet kanatlarının/yönetim kurullarının kontrol edilmesine de imkân sağlarlar.⁶ Bu bağlamda günümüzde birçok uluslararası kuruluş ve bu örgütlerle ilişkili veya ilişkisiz birçok parlamentelelele kuruluş mevcuttur.

Ancak söz konusu parlamentelelele kuruluşların uluslararası hukuk kişiliği hahen tartışılmaktadır. Zira bu kuruluşlar, her ne kadar konuya ilişkin uluslararası sistemde kabul edilmiş net kurallar olmasa da, uluslararası hukuk camiasında baskın olan devlet dışı aktörlerin uluslararası hukuk kişisi olarak kabul edilemeyeceği görüşünün muhatabı olabilmektedir.⁷

TÜRKPA da bu bağlamda incelenebilecek örneklerden birini teşkil etmektedir. TÜRKPA Türk dili konuşan ülkelerin parlamenteleleleleri arasındaki tarih, kültür ve dil birliğine dayanarak ulusal mevzuatların yakınlaştırılması ve diğer parlamenteleleleleleri arasında faaliyetler konularında yakın iş birliğinin gerçekleştirilmesi amacıyla 2008 yılında İstanbul Anlaşması ile kurulmuştur. Kuruluşundan bu yana faaliyetlerine devam eden TÜRKPA faaliyetlerinin niteliğinin artırılması için kurumsal kapasitenin geliştirilmesinin gerekliliği bilinciyle çalışmalarına başlamıştır. Kurumsal kapasitenin geliştirilmesinin, faaliyetlerin daha sağlam bir hukuki zemine oturması ile gerçekleşeceği düşüncesiyle önceliği hukuki belgelerinin geliştirilmesine veren TÜRKPA, Hukuk İşleri ve Uluslararası İlişkiler Komisyonunu⁸ ve Sekreteryasını konuyla ilgili çalışmalar yapmak üzere görevlendirmiştir. Yapılan çalışmalarda konu TÜRKPA'nın uluslararası hukuki kişiliğe sahip olup olmadığı hususunda düğümlelenmiştir.

Çalışmanın amacı TÜRKPA'nın uluslararası hukuk açısından statüsünün tartışılarak uluslararası hukuk kişiliğine sahip olup olmadığıdır. Bu bağlamda uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk disiplinleri çerçevesinde TÜRKPA'nın uluslararası kuruluş olup olmadığı, öyleyse hangi türe girdiği,

⁵ Costa, O., Starvidis, S., Dri, C., Introduction, Parliamentary dimensions of regionalization and globalization : the role of inter-parliamentary (s. 1-19). ed.:O. COSTA, et. al., New York: The Palgrave Macmillan, 2013, s.10.

⁶ Republik Österreich - Parlament, ParlamentarierInnenkonferenzen - Historisches und Hintergründe. (erişim: Eylül 2014).

⁷ Nowrot, Karsten, New Approaches to the International Legal Personality of Multinational Corporations. Towards a Rebuttable Presumption of Normative Responsibilities, International Law: Contemporary Problems, Esil Research Forum. Geneva, <http://www.esil-sedi.eu/sites/default/files/Nowrot.PDF> (erişim: Mart 2015), 2005, s.4.

⁸ Komisyonun önceki adı Hukuk İşleri Komisyonudur.

tasnif edildiği tür çerçevesinde hukuki bir kişilik kazanıp kazanmadığı sorularına cevap aranacaktır.

İlk olarak uluslararası kuruluşların temel özellikleri ortaya konarak TÜRKPA'nın statüsü değerlendirilecektir. Ardından uluslararası kuruluş türleri hakkında tanımlamalara yer verilerek TÜRKPA'nın hangisine dâhil olduğu belirlenecektir.

İkinci olarak uluslararası hukuki kişilik kavramına dâhil edilebilecek uluslararası kuruluşların sınırları çizilerek TÜRKPA'nın bu sınırlar içerisine ne ölçüde girdiği incelenecektir.

Çalışmanın hazırlık sürecinde parlamenter asamblelerin özellikle hukuki statüleri hakkında tafsilatlı akademik bir çalışma olmadığı görülmüştür. Bu nedenle hükümetler arası uluslararası kuruluşlara dair yapılan çalışmalar parlamenter asambleler için analojik olarak kullanılmıştır.

TÜRKPA ile ilgili bilgiler, hakkında daha önce yapılmış akademik bir yayın olmadığından resmî internet sitesinden elde edilmiş olup bu nedenle çalışma içerisinde gerekli görüldüğü hâller dışında her seferinde tek tek atıf olarak gösterilmemiştir.

2. Uluslararası Kuruluş Tanımı ve TÜRKPA

Uluslararası ilişkilerin karmaşık yapısı devletleri ortak ihtiyaçlarını etkili bir şekilde karşılayacakları, aralarındaki çıkar ilişkilerinde düzeni oluşturacak ama aynı zamanda dostane ilişkiler geliştirmeleri için yardımcı olacak kurumsal yapılar oluşturmaya zorlamıştır.⁹ Ancak devletlerarası ilişkilerin gelişmesi ve küreselleşme devlet dışı aktörlerin de ortak amaçlar doğrultusunda sınır ötesi iş birliklerine girmelerine ve bu ilişkileri kurumsallaştırmalarına yol açmıştır. Gerek devletler gerekse devlet dışı aktörlerin oluşturduğu kurumsal yapıların uluslararası hukuk bakımından statülerinin belirlenmesi ihtiyacı doğmuş ve “uluslararası kuruluş” terimi ortaya çıkmıştır.

“Uluslararası kuruluş” terimi Uluslararası Hukuk Komisyonunun (ILC) 2003 yılında yaptığı tanıma göre, bir antlaşma veya uluslararası hukuka tabi bir belge ile kurulan ve kendine has hukuksal kişiliği bulunan kuruluşlardır.¹⁰

Uluslararası kuruluşun bir başka tanımı ise kurucu aktörlere göre ikili bir ayrıma gidilerek şöyle yapılabilir: 1) Çok sayıda devletin kendi egemenliklerini koruyarak belli bir siyasal, ekonomik, güvenlik ve benzeri ortak hedef et-

⁹ Başak, Cengiz, *Uluslararası Örgütler*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 35.

¹⁰ Başlar, Kemal, “*Uluslararası Kuruluşlar ve Uluslararası Hukuki Kişiliği*”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 8, Sayı 30, USAK, Ankara, 2012, s. 1-2.

rafında bir araya gelmesiyle oluşan bağımsız kuruluş 2) Değişik devletlerden hükümet dışı aktörlerin bir araya gelerek oluşturdukları çok taraflı kuruluş.¹¹

Pazarıcı'ya göre uluslararası kuruluş kavramı en geniş anlamıyla ele alındığında uluslararası düzeyde faaliyet gösteren, ticari amaç taşımayan ve birden çok devleti ilgilendiren fakat devlet niteliği taşımayan her türlü birleşme anlaşılmaktadır. Ancak statüleri ve ilişkilerini düzenleyen hukuk düzeninin belirlenmesi söz konusu olduğu andan itibaren, uluslararası hukukun konusunu oluşturan hükümetler arası kuruluşlar ile çeşitli ulusal hukuk düzenlerine bağlı olan hükümetler dışı uluslararası kuruluşlar olarak ayrılırlar.¹²

Esasen ayırım, devleti temsil yetkisine sahip olan hükümetler ile bunun dışında kalan tüm oluşumlar arasında yapıldığından hükümetler arası kuruluş tanımının yukarıdaki tanımlar ışığında yeterince açık olduğu görülmektedir. Bununla birlikte hükümetler dışı kuruluşlarla ilgili bir tanım yapılması gerekmektedir. Hükümetler dışı kuruluşların genel bir tanımını yapmak için şu kriterler sıralanabilir: ¹³

- kişisel ve grup çıkarlarının devlet sınırları ötesine taşınması sonucu ortaya çıkması;
- gerçek veya tüzel kişiler tarafından oluşturulması;
- üyelerinin gönüllü katkıda bulunması;
- faaliyetlerinden dolayı uluslararası ilişkilerde önemli bir rol oynama yeteneğine sahip olması;
- üyelerinin bağımsız oy hakkı olması; sürekli ve kurumsallaşmış bir idari yapıya sahip olması ve merkezlerinde tam zamanlı çalışan personeli olması;
- basit düzeyde de olsa bir kuruluş şeması olması;
- belirli bir yerde merkezi bulunan, temsil yetkisine sahip bir organ tarafından hazırlanıp demokratik şekilde kabul edilmiş bir anayasası bulunması;
- hükümet politikalarından bağımsız olarak kendi kendisini yönetebilecek otonom bir karar mekanizmasına sahip olması;
- merkezi hükümetten tamamen veya büyük ölçüde bağımsız mali kaynak ve kontrolü olması;
- partizan bir tavır takınmaması;
- kâr amacı gütmemesi;

¹¹ Dağ, Ahmet Emin, Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü, Anka Yayınları, İstanbul, 2004, s. 255.

¹² Pazarıcı, Hüseyin, Uluslararası Hukuk, Turhan Yayınları, Ankara, 2007) s.185.

¹³ Başlar, Kemal, Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar, Nobel Yayın, Ankara, 2005, s. 32-33.

- ikiden fazla ülkede teşkilatlanmış olması;
- devletle organik bağı olmaması;
- tek bir ulustan olma zorunluluğu bulunmaması;
- şiddeti benimsememesi;
- ulusal ve uluslararası düzlemde bireylerin insanların yaşam kalitesini artıracak veya insanlığın ortak yararına olacak politikalar gerçekleştirmeyi hedeflemesi;
- tercihen tüzel kişiliği olması;
- devletlerin iç işlerine karışmaması ve Birleşmiş Milletlerin (BM) gerçekleştirmeyi amaçladığı hedefleri kendisine ilke edinmesi.

TÜRKPA'nın uluslararası bir kuruluş olup olmadığı ve hangi türe türe dâhil olduğu, yukarıdaki tanımlar çerçevesinde cevaplandırılmalıdır. TÜRKPA parlamentolar arası bir kuruluştur. Genel olarak parlamenter asambleler olarak da adlandırılan bu kuruluşlar uluslararası hukuk açısından yeni bir kavram olarak ortaya çıkmış olup henüz bu disiplin kapsamında yeterince tartışılmamıştır.

Pazarıcı'nın geniş tanımına bakıldığında TÜRKPA, uluslararası düzeyde faaliyet gösteren, kâr amacı gütmeyen, birden çok devletin bir araya getiren ancak devlet niteliği taşımayan bir kuruluş olması hasebiyle uluslararası bir kuruluştur. Tanımlarda dikkat çeken diğer bir husus hükümetler arası veya hükümetler dışı kuruluşlar ayrımı yapılmasıdır. TÜRKPA'nın hükümetler arası bir kuruluş olmadığı açık olmakla birlikte hükümetler dışı kuruluşlar tanımı altına girip girmeyeceği sıralanan kriterlere bakarak belirlenebilir. Yukarıda sayılanlardan iki kriter bu tasnif açısından belirleyicidir. Bunlar kurucuların tüzel kişi olabilmesi ve devletle organik bağı olmaması kıstaslarıdır. Parlamentolara arası kuruluşların kurucuları ve üyeleri olan parlamentolar, bizzat tüzel kişilik taşımaları da devlet tüzel kişiliğinin parçasıdır. Bu nedenle tüzel kişilikleri açısından hükümetler dışı kuruluşlar altına tasnif edilebilecek olsalar da devletle organik bağları bu tasnife engel teşkil etmektedir.

Parlamentoların, hükümetler dışı aktörlerden farklı olarak devlet otoritesinin bir parçası olmaları, diğer taraftan ise güçler ayrılığı çerçevesinde yürütmeden bağımsız olmaları nedeniyle hükümetin parçası olma niteliği taşımamaları göz önüne alındığında, parlamentolar arası kuruluşları klasik hükümetler arası veya hükümetler dışı uluslararası kuruluşlar tasnifine tam olarak oturtmak mümkün değildir. Bu durum parlamentolar arası kuruluşların nevi şahsına münhasır (*sui generis*) bir yapı olduklarını ortaya koymaktadır.

Devletler, iç hukuklarında çizdikleri yasal çerçeveler ile kurum ve kuruluşların tüzel kişilikleri ile ilgili kuralları belirleyebilmektedir. Devletler açısından özel hukuk veya kamu hukuku tüzel kişiliğine sahip kuruluşların hangile-

ri olduğu ve tanınan statülerinin ne tür hak ve yetkiler doğurduğuna ilişkin çok fazla bir tartışma bulunmamaktadır. Ancak uluslararası hukukta merkezi bir otoritenin ve uyuşmazlıklarda devreye girecek yargı organının yokluğu nedeniyle, uluslararası kuruluş benzeri (*quasi*) yapıların veya kimi hükümetler dışı kuruluşların hükümetler arası kuruluş gibi kabul edilip edilemeyeceğine ilişkin görüş birliği bulunmamaktadır.¹⁴

Yine de hukuki kişiliğe ilişkin tartışmanın yürütülebilmesi için TÜRK-PA'nın parlamentolar arası kuruluş olarak statüsü biraz daha detaylı tanımlanmalıdır. Parlamentoları arası kuruluşlara ilişkin literatürde farklı tasnif metotları¹⁵ olsa da Kissling'in çalışması ve bu çalışmanın temel amacı dikkate alınarak konu bütünsel bir çerçevede değerlendirildiğinde parlamentolar arası kuruluşların tasnifi konusunda Kissling'in metodunu takip etmek daha uygun olacaktır. Zira bu sınıflandırma parlamenter asamblenin uluslararası hukuk kişiliğini hükümetler arası bir örgütten kaynaklı olarak mı taşıyacağını yoksa kendi nitelikleri ile mi bu statüyü kazanacağını tespit etmek açısından önem taşımaktadır.

Kissling uluslararası parlamenter kuruluşları (UPK) dört sınıfa ayırmaktadır:¹⁶ 1) Parlamentolar arası GRINGO'lar¹⁷ 2) Uluslararası veya bölgesel parlamenter kuruluşlar 3) Uluslararası veya bölgesel ihtisaslaşmış parlamenter kuruluşlar 4) Uluslararası ve bölgesel kuruluşların parlamenter organları.

Kissling'in tasnifinin iki temel kıstasa dayandığı değerlendirilebilir. Birincisi parlamenterlerin örgütlere üye oluşlarındaki farklılıktır. Parlamenterlerin bireysel olarak mı üye olabildikleri yoksa bir delegasyonun parçası olarak mı kuruluşta temsil edildikleri ilk kıstası oluşturmaktadır. Parlamentolar arası GRINGO'lar ile diğer üçü arasındaki temel farklılık burada yatmaktadır. İkinci kıstas ise parlamentolar arası kuruluş ile hükümetler arası kuruluş arasındaki ilişki ve entegrasyon derecesidir. Yapılan sınıflandırmayı şu şekilde detaylandırabiliriz:

1. Parlamentolar arası GRINGO'lar: Farklı ülkelerden parlamenterleri bir araya getiren, parlamenterlerin bireysel inisiyatifleri ile de üye olabildikleri gevşek yapılı örgütlerdir.¹⁸

¹⁴ Başlar, "Uluslararası Kuruluşlar ve Uluslararası Hukuki Kişiliği", s. 20.

¹⁵ Costa, O., Starvidis, S., Dri, C., *a.g.e.*, ss. 8-10.

¹⁶ Kissling, Claudia, *a.g.e.*, s. 9.

¹⁷ Government Run/Inspired NGOs: Hükümetler tarafından yürütülen/teşvik edilen hükümetler dışı örgütlerdir.

¹⁸ Kissling, *a.g.e.* s. 13.

2. Uluslararası veya bölgesel parlamenter kuruluşlar: Üyelerinin ulusal veya bölgesel parlamentolara tarafından gönderildiği parlamentolar arası GRINGO'lara kıyasla daha kurumsallaşmış yapılardır. Hükümetler arası bir örgütle bağları yoktur.¹⁹
3. Uluslararası veya bölgesel ihtisaslaşmış parlamenter kuruluşlar: Bu kuruluşları uluslararası parlamenter kuruluşlardan ayıran en önemli özellik uluslararası veya bölgesel bir hükümetler arası örgüt sistemiyle bir şekilde entegre hareket ediyor olmalarıdır. Söz konusu ilişki organik bir ilişki olarak nitelendirilememekle birlikte iş birliği ve istişare anlamında yoğun ve derin bir ilişki mevcuttur. İlişkinin nasıl kurulduğu kuruluşlara göre farklılıklar göstermektedir. Uluslararası bir sözleşmeyle kurulabileceği gibi uygulamada daha çok hükümetler arası kuruluşun ilişkiyi bir kararla ya da statüsünde tanınması gibi yollarla tesis edilmektedir. NATO Parlamenter Asamblesi (NATOPA) örneğinde ise bu ilişki teamüli olarak kurulmuştur. Bu tür kuruluşları uluslararası ve bölgesel kuruluşların parlamenter organları olan örgütlerden ayıran en önemli özellik nispeten bağımsızlığa sahip olmalarıdır.²⁰
4. Uluslararası ve bölgesel kuruluşların parlamenter organları: Hükümetler arası kuruluşla organik bağa sahip olan kuruluşlar bu gruba girmektedir. Bu bağ teamüli olarak oluşabileceği gibi daha çok uluslararası bir sözleşme ile ya da hükümetler arası kuruluşun kurucu sözleşmesi ile belirlenmektedir.²¹ En bilenen örneklerden biri Türkiye'nin de üye olduğu Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisidir.

TÜRKPA'nın yukarıda adı geçen parlamentolar arası kuruluş türlerinden hangisine dâhil olduğunu belirlemek için bakılacak ilk kıstas parlamenterlerin örgüte nasıl üye olduklarıdır. TÜRKPA'da üye ülkeler delegasyonlar tarafından temsil edilirler²² ve delegasyonlara üyelik her ülkenin kendi iç tüzük ve prosedürlerine göre belirlenir.²³ Bu düzenlemeler dikkate alındığında TÜRKPA'nın parlamentolar arası GRINGO'lar tanımına uygun olmadığı değerlendirilmektedir.

¹⁹ Kissling, a.g.e. s. 15.

²⁰ Detaylı bilgi için bkz. Kissling, a.g.e. s. 26-37.

²¹ Kissling, a.g.e. s. 38.

²² TÜRKPA'yı kuran İstanbul Anlaşması (2008) m. 4.

²³ TÜRKPA İç Tüzüğü m. 1/2.

İkinci kıstas hükümetler arası kuruluşla ilişki ve entegrasyonun derecesidir. Bu açıdan bakıldığında ilk yapılması gereken parlamentolar arası kuruluş ile aynı ortak amaç ve başa sahip olduğu düşünülen hükümetler arası kuruluşun tespitidir. TÜRKPA'nın kurulduğu dönemde böyle bir örgütten bahsetmek mümkün değilse de 2009'da Nahçıvan Anlaşması ile kurulan Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyi (Türk Konseyi) arasında bir ilişki olduğu düşünülebilir. Üye ülkelerinin aynı olması ve benzer amaçlara²⁴ sahip olmalarının yanında Nahçıvan Anlaşması'nda "diğer iş birliği türleri" başlığı altında TÜRKPA'ya yapılan atıf²⁵ bu düşünceyi güçlendirmektedir. Ancak TÜRKPA'nın hukuki belgelerinde böyle bir ilişkiye dair düzenleme veya Genel Kurulu'nda alınmış bir karar söz konusu değildir. Her ne kadar TÜRKPA genel kurulları sonrasında yayınlanan bildirimler ve dönem başkanlarının konuşmalarında TÜRKPA ile Türk Konseyi arasındaki iş birliğinin güçlendirilmesi yönünde ifadelere rastlansa da kurumsallaşmış bir ilişkiden söz etmek mümkün değildir. Bu veriler ışığında bakıldığında TÜRKPA'yı "Uluslararası veya bölgesel ihtisaslaşmış parlamenter kuruluşlar" ya da "Uluslararası veya bölgesel kuruluşların parlamenter organları" sınıflarına sokmak da doğru olmayacaktır. TÜRKPA bu sınıflandırma metoduna göre "Uluslararası veya bölgesel parlamenter kuruluşlar" sınıfı içerisinde değerlendirilmelidir.

Uluslararası kuruluşlar amaçları, örgütlenme biçimi, yetkileri, üyeleri ve benzeri çok değişik nedenlere bağlı olarak kendine özgü bir hukuksal yapı sergilemektedirler.²⁶ Bir uluslararası kuruluşun ne tür bir kuruluş olduğu ise kuruluşun uluslararası hukuk kişiliğine sahip olup olmadığı tartışması açısından önem taşımaktadır. Bu bölümde TÜRKPA'nın ne tür bir kuruluş olduğu belirlenmiş olup hükümetler arası bir örgütle organik bir bağı olmaması nedeniyle uluslararası hukuki kişiliği ancak kendi nitelikleriyle kazanabileceği anlaşılmıştır. Bu nedenle sıradaki bölümde uluslararası hukuki kişilik kavramı ve bu kavramın uluslararası örgüt türleri ile bağlantısı tartışılacak ve TÜRKPA'nın bu tartışmadaki yeri saptanacaktır.

²⁴ Türk Konseyi, Genel Bilgiler. http://www.turkkon.org/tr-TR/genel_bilgi/1/10 (erişim: Eylül 2014).

²⁵ "Nahçıvan Anlaşması" Türk Konseyi. http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce2014041_7_193951.pdf. (erişim: Eylül 2014).

²⁶ Pazarıcı, a.g.e. s. 184.

3. Uluslararası Hukuki Kişilik Kavramı ve TÜRKPA

Uluslararası ilişkiler başta devletler, hükümetler ve hükümet dışı kuruluşlar olmak üzere uluslararası sistem içindeki aktörler arasındaki hukuksal, ekonomik ve siyasi ilişkileri analiz eden bir disiplindir.²⁷ Uluslararası hukuk ise uluslararası ilişkiler disiplini olarak uluslararası ilişkilerin hukuksal boyutunu bilimsel bir disiplin içinde inceler ve düzenler. Bir hukuk dalı olarak ise uluslararası hukuk, genel anlamda uluslararası alanda hak ve yükümlülüklerle sahip olabilecek özneleri tanımlar ve aralarındaki ilişkileri düzenler. Devletler, uluslararası kuruluşlar arasındaki ilişkileri düzenler. Devletlerin yerine getirme zorunluluğu hissettiği; uluslararası kuruluş ve kuruluşların oluşturulması ve onların kendi aralarında, devletlerle ve şahıslarla olan ilişkilerinin düzenlenmesi için gerekli olan; uluslararası topluluğu ilgilendiren devlet haricindeki aktörlerin ve şahısların da hak ve görevlerinin belirlenmesi uluslararası hukuk içerisinde ele alınır. Bu bölümde yukarıda çizilen disipliner çerçevede içerisinde TÜRKPA'nın uluslararası sistem içinde bir aktör olarak hukuki bir kişiliğe sahip olup olmadığı ve varsa bu kişiliğin kendisine ne tür hak ve görevler yüklediği tartışılacaktır.

Uluslararası Adalet Divanı'nın uluslararası toplumun çoğunluğunu temsil eden bir yapının uluslararası hukuka uygun olarak "objektif uluslararası kişilik" oluşturma ve uluslararası alanda hak iddia etme konusunda yetkili kabul edilmesi gerektiği yönündeki görüşüne²⁸ rağmen nicel bir kıstas mevcut değildir. Bu konudaki belirsizlik ve uluslararası ilişkiler genel anlamda dikkate alındığında üye devlet sayısının objektif uluslararası kişilik konusuyla ilgisi olmadığı değerlendirilebilir. Diğer taraftan devletlerin uluslararası örgütü tanıması açısından bakıldığında ise devletler arası tanıma ya da tanıyama benzeri bir uygulamanın bu tür ilişkilerde gerçekleşmediği görülmektedir. Sonuç olarak objektif uluslararası kişiliğin tanınması gibi bir sorunun hukuki anlamda mevcut olmadığı görülmektedir.²⁹ O hâlde bir uluslararası kuruluşun hukuki bir kişiliğe sahip olup olmadığı nasıl tespit edilecektir? Doktrinde uluslararası hukuki kişilik kavramını tarif eden niteliklere bakmak cevaba ulaşmak için yardımcı olacaktır.

²⁷ Erdal, Hamit, Ansiklopedik Uluslararası İlişkiler Kavram ve Olayları Sözlüğü, y.y, 2011, s. 662.

²⁸ Reparation for injuries suffered in the service of the United Nations, Advisory Opinion: I.C. J. Reports 1949, ss. 174-220, s.185, <http://www.icj-cij.org/docket/files/4/1835.pdf> (erişim: Mart 2015).

²⁹ Başak, a.g.e. 73-75.

Uluslararası hukukta uluslararası hukuk kişiliğinin kazanılması konusunda bir antlaşma ve örf ve adet ilkesi bulunmamaktadır. Dolayısıyla, mutlaka belirli bir adı taşıması veya yalnızca devletler tarafından kurulabileceği veya mutlaka bir antlaşma ile kurulacağı ve son olarak hukuksal kişiliğinin her durumda kurucu belgede zikredilmesini gerektiğine dair belirli bir kriter yoktur. Kaldı ki, uluslararası kuruluşların dinamik kimlikleri nedeniyle statüleri zaman içerisinde değişiklik gösterebilmektedir.³⁰

Uluslararası kişilik kavramının bugün genel kabul gören tanımına göre, uluslararası hukuk kişilerinin iki özelliği vardır: 1) Uluslararası hukuktan kaynaklanan haklara ve yükümlülüklerle sahip olma yeteneği 2) Uluslararası hukuktan doğan haklarını uluslararası düzeyde doğrudan koruyabilme yeteneği. Ayrıca uluslararası kişiliği sahip olmak için bu kurallardan herhangi bir aracıya ihtiyaç duymadan doğrudan doğruya yararlanma yeteneği gerekir.³¹

Uluslararası kuruluşların doğması üye ülkelerin bu yönde kesin bir irade beyanında bulunması ile gerçekleşir. Bu irade genellikle bir antlaşma ile beyan edilse de teknik olarak bir antlaşma oluşturmayan ortak bildiri ve hatta paralel tek taraflı hukuksal işlemler aracılığıyla da ortaya koyulabilmektedir.³² Bu kuruluşların, uluslararası hukuki kişi statüsüne sahip olmaya uygun adde dilebilmesi için üye ülkelerin birliğinin sürekliliği, hedeflerin meşruiyeti, hukuki yetki ve amaçlarının üye ülkelerinkinden bağımsız olması, uluslararası planda yetki kullanabilmesi ve yeterli organlara sahip olması şartı aranır.³³

Diğer taraftan, bir uluslararası kuruluşun kişiliği onun amaçları ve kurucu devletlerin kendisine tanıdığı yetkilerle sınırlı olması hukuki kişiliğin görevsel olduğunu göstermektedir.³⁴ Bu bağlamda uluslararası kuruluşların hukuki kişilik veya kapasitesi bakımından nasıl bir düzenleme yapıldığının tespiti ilk olarak kuruluşun kurucu anlaşmasına bakılarak yapılır. Uluslararası kuruluş bir kurucu anlaşma ile kurulmuşsa görevsel kişiliğin kapsamı ve yetkilerinin çerçevesi genellikle burada çizilmektedir.³⁵

Bir uluslararası kuruluşun uluslararası kişiliği, esasen ilk olarak bu yönde bir iradeye sahip olmasının saptanması ile ortaya çıkmaktadır. Bu durum kuruluşun kurucu anlaşmasında açıkça belirtilmiş olabileceği gibi söz konusu ku-

³⁰ Başlar, “Uluslararası Kuruluşlar ve Uluslararası Hukuki Kişiliği”, s. 21.

³¹ Pazarıcı, a.g.e. s.137.

³² Pazarıcı, a.g.e. s.185-186.

³³ Başak, a.g.e. s. 69-72.

³⁴ Pazarıcı, a.g.e. s.139.

³⁵ Başak, a.g.e. s. 70.

kuruluşun amaç ve yetkilerine bakılarak da anlaşılabilir. Uygulamada bir kuruluşun uluslararası kişiliğinin tespiti için yetkileri arasında şunlardan bazılarının olup olmadığına bakılmaktadır: 1) Anlaşma yapma 2) Temsil ilişkileri kurma 3) Kuruluşun iç düzenlemesini serbestçe oluşturma 4) Kuruluşun ve görevlilerinin devletler nezdinde ayrıcalık ve dokunulmazlıklara sahip olması 5) Uluslararası sorumluluğa sahip olma ve öteki uluslararası hukuki kişilerin uluslararası sorumluluğunu ileri sürebilme.³⁶ Dolayısıyla kurucu anlaşmada, kuruluşun hukuki kişiliği açıkça zikredilmemiş olsa da söz konusu yetkilerin tamamının veya önemli bir kısmının yer alması hukuki kişiliğin varlığına delil kabul edilir.³⁷

Yukarıda yapılan tanımlar daha ziyade hükümetler arası kuruluşlar için geçerlidir. Hükümetler dışı uluslararası kuruluşların bağlı olacağı hukuksal rejime ilişkin hâlihazırda genel bir düzenleme olmadığından hükümetler bu tür kuruluşların bağlı olacağı rejimi kendi ulusal mevzuatlarında düzenlemektedirler.³⁸ Hükümetler dışı uluslararası kuruluşların genellikle ulusal hukuk sistemlerinde dernek benzeri bir statüye tabi oldukları görülmektedir. Ancak bu kuruluşlar artan etkinliklerinden hareketle uluslararası hukukta kişilik kazanma mücadelesinde bulunmaktadır.³⁹

Başlar, hükümetler dışı uluslararası kuruluşların statüsü ile ilgili şu sonuca varmaktadır:

“Uluslararası hukuk açısından incelendiğinde mahkemelerin uygulamalarında hükümet dışı kuruluşların ya hükümet benzeri örgüt veya “yarı-resmi” organ ya da hükümetler arası karaktere sahiplermiş gibi kabul etmekte olduğu dikkat çekmektedir. Uluslararası hükümetler dışı kuruluşlar sui generis bir hukuksal kişiliğe sahip olup, bu yapı kendilerine eylemleri uluslararasılaştırılmış bir kişilik kazandırmıştır.”⁴⁰

Önceki başlık altında TÜRKPA'nın uluslararası bir parlamenter kuruluş olduğunu tespit edilerek uluslararası kuruluşların temel tasnifi haricinde nevi şahsına münhasır bir kuruluş olarak kabul edilebileceği değerlendirilmişti. Bu tür kuruluşlarla ilgili net bir hukuki kişilik tanımı bulunmamaktadır. Bu nedenle,

³⁶ Pazarıcı, a.g.e. s.138.

³⁷ Terzioğlu, Süleyman Sırrı, “Uluslararası Hukuk Açısından Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi”, Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt 9, Sayı 36, ss.45-72, USAK, Ankara, 2013. s. 53.

³⁸ Pazarıcı, a.g.e. s.230.

³⁹ Başak, a.g.e. s. 44.

⁴⁰ Başlar, Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar, s. 245.

öncelikle uluslararası bir kuruluşun kişiliğinin genel tanımları çerçevesinde TÜRKPA, hükümetler arası kuruluşlara anolojik olarak değerlendirilip sonrasında şahsına münhasır niteliklerini dikkate alınarak kişiliği ile ilgili bir yorumda bulunulabilir.

Uluslararası kuruluşlar bir antlaşma, ortak bildiri veya paralel tek taraflı hukuksal işlemler aracılığıyla da kurulabilmektedir. Parlamentolar arası kuruluşların kuruluş şekilleri hükümetler arası örgütlere göre farklılık göstermektedir. Bu tür örgütlerde kurucu sözleşmeler yasama organları tarafından imzalanmaktadır. Uluslararası veya bölgesel parlamenter kuruluşlar ile uluslararası veya bölgesel ihtisaslaşmış parlamenter kuruluşların kuruluşları benzerlik göstermektedir. Bunlar hükümetler arası bir sözleşme ile kurulabildikleri gibi parlamentoların basit kararları veya parlamentolar arası bir anlaşma ile de kurulabilirler.⁴¹ TÜRKPA örneğinde ise kuruluş 2008’de İstanbul’da imzalanan parlamentolar arası bir anlaşma ile gerçekleşmiştir.⁴² Bu anlaşma TÜRKPA’nın kurucu anlaşması olarak kabul edilmektedir.

Parlamentolar arası kuruluşların kurulma yöntemleri ile ilgili farklı örnekler teşkil etmeleri bakımından TBMM’nin delegasyon gönderdiği diğer asamblelerin bazılarında değinmek de faydalı olacaktır. Bu bakımdan Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı Parlamenter Asamblesi (AGİTPA), Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi (AKPM), NATO Parlamenter Asamblesi (NATOPA) ve İslam İş Birliği Teşkilatı Parlamento Birliği (İSİPAB)’nin nasıl kuruldukları ele alınabilir.

AGİTPA, 1975’te Helsinki Nihai Senedi ile kurulan AGİT (1994’e kadar ki adıyla Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, AGİK)⁴³ ile ilişkilidir. AGİTPA’nın kuruluşu 1990’da gerçekleşen AGİT’in Paris Zirvesi’nde imzalanan 1990 Paris Şartı’na⁴⁴ dayanmaktadır. Paris Şartı’nın çağrısı üzerine

⁴¹ Kissling, a.g.e. s. 16-17.

⁴² 21 Kasım 2008 tarihinde İstanbul’da gerçekleştirilen toplantıya Azerbaycan Milli Meclis Başkanı Oktay Asadov, Kazakistan Senato Başkanvekili Mukhambet Kopeyev, Kırgızistan Meclis Başkanı Aytıbay Tagayev ve TBMM Başkanı Köksal Toptan katılmış ve Türk dili konuşan ülkelerin parlamentoları arasındaki tarih, kültür ve dil birliğine dayanarak ulusal mevzuatları yakınlaştırmak ve diğer parlamentolar arası faaliyetler konusunda sıkı iş birliğini gerçekleştirmek amacıyla TÜRKPA’yı kuran İstanbul Anlaşması imzalanmıştır.

⁴³ OSCE, History, <http://www.osce.org/history>, (erişim: Eylül 2014); “Helsinki Final Act”, OSCE, <http://www.osce.org/mc/39501?download=true>, (erişim: Eylül 2014); Türkiye Cumhuriyeti adına dönemin Başbakanı Süleyman Demirel imzalamıştır. (<http://www.hri.org/docs/Helsinki75.html>).

⁴⁴ “Charter of Paris for a New Europe”, OSCE, <http://www.osce.org/mc/39516?download>

1991'de Madrid'te toplanan parlamento temsilcileri bir deklarasyon ile kuruluşlarını ilan etmişlerdir.⁴⁵ Ne 1975 Helsinki Nihai Senedi, ne 1990 Paris Şartı ne de 1991 Madrid Deklarasyonu uluslararası antlaşma hüviyetindedirler. Bu nedenle uluslararası anlaşmaların iç hukukta düzenlenen onaylanma süreçlerine de tabi olmamışlardır.⁴⁶ AGİTPA uluslararası ve bölgesel kuruluşların parlamenter organı olarak sınıflandırılır. Bu bakımdan AGİTPA'nın uluslararası hukuki kişiliği AGİT'in hukuki kişiliğine bağlıdır.

AKPM 1949'da Avrupa Konseyi (AK) Statüsü ile kurulmuştur.⁴⁷ Statü'nün ilk hâlinde AK'nin organları olarak Bakanlar Komitesi ve İstişari Asamble öngörülmüş, 1951'de yapılan değişiklikle İstişari Asambelenin parlamenterlerden oluşması karara bağlanmıştır.⁴⁸ Bu değişiklikle AKPM bugünkü

=true, (erişim: Eylül 2014); Türkiye Cumhuriyeti adına dönemin Cumhurbaşkanı Turgut ÖZAL tarafından imzalanmıştır.(<http://www.hri.org/docs/Paris90.html>).

Bu Şart'ta Parlamenter Asambelenin kurulmasına ilişkin şu çağrı yer almaktadır:

“Parlamenterlerin AGİK sürecinde oynayabilecekleri önemli rolü kabul ederek, tüm katılan devletlerden gelecek parlamento üyelerinin oluşturacağı bir AGİK Parlamenterler Asamblesi kurulmak suretiyle parlamentoların AGİK'e daha fazla katılımlarını diliyoruz. Bunun için bu alanda var olan bilgiden ve yapılmış işlerden yararlanarak böyle bir AGİK Parlamenter Asamblesinin hangi alanlarda faaliyet göstereceğini, çalışma yöntemlerini ve iç tüzüğünü görüşmek üzere parlamenter düzeyde temaslar yapılmasını ısrarla tavsiye ediyoruz.”

⁴⁵ “The Madrid Declaration”, OSCEPA, <http://www.oscepa.org/publications/declarations/1991-madrid-declaration/171-1991-madrid-declaration/file>, (erişim: Eylül 2014).

⁴⁶ Detaylı bilgi için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982) m.90 ve Milletlerarası Andlaşmaların Yapılması, Yürürlüğü ve Yayınlanması ile Bazı Andlaşmaların Yapılması için Bakanlar Kuruluna Yetki Verilmesi Hakkında 31/5/1963 tarih 244 sayılı Kanun.

⁴⁷ PACE, Origins and History, http://website-pace.net/en_GB/web/apce/History, (erişim: Eylül 2014); Türkiye'nin bu statüye katılma kararı almasına müteakip, Statü'ye katılma TBMM'de 1949'da görüşülerek kabul edilmiş (<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c022/tbmm08022016.pdf>); ve hemen ardından onaylanmasının uygun bulunmasına dair kanun Resmî Gazete'de yayımlanmıştır (<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7382.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7382.pdf>); Onaylanan tasdiknamenin deponitör ülkeye tevdi edilmesiyle Türkiye 1950'de Avrupa Konseyine katılmıştı(<http://www.conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=001&CM=&DF=07/09/2014&CL=ENG>).

⁴⁸ Resmi Gazete, 17 Aralık 1949, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7382.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7382.pdf>, (erişim: Eylül 2014); “Statute of the Council of Europe” PACE, 5 Mayıs 1949. <http://www.conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/001.h-tm#FN3>, (erişim: Eylül 2014).

anlamıyla faaliyetlerine başlamıştır. AKPM uluslararası ve bölgesel kuruluşların parlamenter organı olarak sınıflandırılır. Bu niteliği nedeniyle uluslararası hukuki kişiliği AK'nin hukuki kişiliğine bağlıdır.

NATOPA, 1955'te gerçekleşen on dört NATO üyesi ülkenin parlamenterlerinin katıldığı "NATO Ülkeleri Parlamento Üyeleri Konferansı"nda kurulmuştur.⁴⁹ NATOPA NATO'dan bağımsız bir kuruluş olarak kurulsada NATOPA Genel Kurulu NATO ile üye ülkelerin parlamentoları arasında bir bağ oluşturmaktadır. Genel Kurul NATO'nun siyasi ve askerî kurumlarıyla aktif ve yoğun olarak işbirliği içerisinde.⁵⁰ Bu nedenle uluslararası ihtisaslaşmış parlamenter kuruluş olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar NATOPA'nın kuruluşunda parlamenterler, TÜRKPA'da ise parlamento başkanları rol oynamış olsa da NATOPA'nın statüsü uluslararası hukuki kişilik açısından TÜRKPA ile benzerlik göstermektedir.

İslam İş Birliği Teşkilatı Parlamento Birliği (İSİPAB) İslam Konferansı Örgütü Parlamento Birliği (İKÖPAB) 1999'da Tahran'da İslam Konferansı Örgütü'ne (İKÖ) üye ülkelerin parlamento temsilcileri tarafından kabul edilen Statü ile kurulmuştur. Bu nedenle uluslararası parlamenter kuruluş olarak sınıflandırılır. NATOPA gibi İSİPAB'ın da statüsü uluslararası hukuki kişilik açısından TÜRKPA ile benzerlik göstermektedir.

Yukarıdaki örneklerden de görüleceği üzere parlamentolar arası kuruluşlar hükümetler arası bir sözleşme, parlamentoların basit kararları veya parlamentolar arası bir anlaşma ile de kurulabilmektedirler. Burada uluslararası hukuk kişiliği için önem arz eden nokta birlikte bir kuruluş kurma iradesinin beyan edilmiş olmasıdır, şekli farklılıklar gösterebilmektedir.

Ayrıca, daha önce yer verilen tanımlar ışığında, TÜRKPA'nın uluslararası hukuki kişiliğe sahip olup olmadığının analiz edilebilmesi için aranacak diğer bazı şartları söz konusu kuruluş özelinde değerlendirmek yararlı olacaktır. TÜRKPA'nın bu şartları karşılayıp karşılamadığı 2008 İstanbul Anlaşması,⁵¹ 29 Eylül 2009 tarihinde Bakü'de gerçekleşen TÜRKPA I. Genel Kurulu'nda kabul edilen İç Tüzük ve Sekreteryaya Yönetmeliği ile Azerbaycan Cumhuriyeti ile TÜRKPA Sekreteryası arasında 30 Mart 2010'da imzalanan Ev Sahibi

⁴⁹ NATO PA, History, <http://www.nato-pa.int/default.asp?SHORTCUT=8>, (erişim: Eylül 2014).

⁵⁰ "NATO Parliamentary Assembly", Seimas of the Republic of Lithuania, http://www.lrs.lt/intl/dba_intra.nato_dev.getFile?doc=5118, (erişim: Eylül 2014).

⁵¹ "İstanbul Anlaşması", TÜRKPA, 21 Kasım 2008, <http://www.turk-pa.org/documents/IstanbulAgreement.pdf>, (erişim: Eylül 2014).

Ülke Anlaşması'na bakılarak tespit edilebilir. TÜRKPA'nın aranan şartları karşılayıp karşılamadığı aşağıda, maddeler halinde incelenecektir:

- *Üye ülkelerin birliğinin sürekliliği*: Bu kıstas açısından belirleyici olan ülkelerin Asamblenin faaliyetlerine katılımlarındaki süreklilik ve İstanbul Anlaşması'nın 11. maddesidir. Birlikteliğin sürekliliğine işaret eden madde metni şu şekildedir:

“İşbu Anlaşma *süresiz* olarak imzalanmıştır. Taraflardan her biri işbu Anlaşma'dan çekilebilir. Ayrılan taraf için Anlaşma, yazılı ayrılma bildiriminden diğer taraflarla alındığı tarihten itibaren altı aylık sürenin bitimiyle sona ermiş olur.”

- *Hedeflerin meşruiyeti*: İstanbul Anlaşması'na göre TÜRKPA'nın kuruluş amacı Türk dili konuşan ülkelerin parlamentoları arasındaki tarih, kültür ve dil birliğine dayanarak ulusal mevzuatların yakınlaştırılması ve diğer parlamentolar arası faaliyetler konularında yakın iş birliğini gerçekleştirilmesidir. Bu bağlamda TÜRKPA resmî internet sitesinde şu hedeflere yer verilmektedir:⁵²

- Parlamentolar arası iş birliğini geliştirilmesi,
- Türk dili konuşan ülkelerin kültürel mirasının ve tarih, sanat, edebiyat ve diğer alanlardaki ortak değerlerinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması konusu da dâhil olmak üzere ulusal mevzuatların yakınlaştırılması konusunda tavsiye kararları alınması,
- Siyasi, sosyo-ekonomik, kültürel ve insani konuların müzakere edilmesi,
- Taraflar arasında hukuki ve diğer konularda bilgi alışverişinde bulunulması,
- Gerekli olduğu takdirde milletvekilleri ile parlamento görevlilerinden oluşan çalışma grupları kurulması,
- Tarafların milletvekilleri ve parlamento görevlilerinin karşılıklı ziyaretlerinin gerçekleştirilmesi

Söz konusu hedefler dikkate alındığında TÜRKPA'nın BM'nin gerçekleştir-meyi amaçladığı hedefleri kendisine ilke edindiği meşruiyeti sorgulamayı gerektirecek bir durum olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla uluslararası hukuki kişilik için aranan bu şart da karşılanmaktadır.

- *Hukuki yetki ve amaçlarının üye ülkelerinkinden bağımsız olma*: Ne İstanbul Anlaşması'nda ne de diğer düzenleyici metinlerde TÜRKPA'nın yetki ve amaçlarını üye ülkelerin münferit yetki ve amaçlarıyla iç içe geçtiğini gösterecek bir veri bulunmamaktadır. İstanbul Anlaşması'na (m.5) göre Asamblenin faaliyetlerini üye ülkelerin parlamento başkanlarından oluşan Konsey koordine eder ve kararlar oy birliği ile alınır. Bu düzenlemeler dikkate hukuki yetki ve amaçlarının üye ülke-

⁵² TÜRKPA, Genel Bilgiler, <http://www.turk-pa.org/news.php?id=1113&lang=tr>, (erişim: Eylül 2014).

lerinkinden bağımsız olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum uluslararası hukuki kişilik için aranan bu şartın da karşılandığını göstermektedir.

- *Yeterli organlara sahip olma:* TÜRKPA'nın organları Dönem Başkanı, Asamble Konseyi, Genel Kurul ve Sekreteryadır.
 - Dönem Başkanı, TÜRKPA'nın hukuki belgelerinde kendine tanınan yetkiler ve Asamble Konseyi kararları çerçevesinde Sekreteryayı yöneten ve görevde olduğu süre içerisinde Asambleyi dışarıya karşı temsil eden organdır.
 - Asamble Konseyi; üye ülkelerin meclis başkanlarından oluşan, Asamblenin faaliyetlerini koordine eden ve amaç ve görevlerinin yerine getirilmesine yönelik kararlar alan organdır.
 - Genel Kurul, üye ülke delegasyonlarından oluşur. Genel Kurul bildiri, tavsiye veya çağrı şeklinde kararlar alarak Asambleyi uluslararası ilişkiler açısından siyasi anlamda temsil eden ve Asamblenin iç işleyişine ilişkin hukuki düzenlemeleri karara bağlayan organdır.
 - Sekreterya, Asamble faaliyetlerini koordine eden daimi idari organdır.

Adı geçen organlar ve işlevleri dikkate alındığında, TÜRKPA'nın hukuki kişiliğin gereklerini karşılayabilecek yeterlilikte organlara sahip olduğu anlaşılmaktadır.

- *Anlaşma yapma yeteneği:* TÜRKPA'nın düzenleyici belgelerinde genel olarak anlaşmaların imzalanmasına dair açık bir ifade olmasa da Sekreterya Yönetmeliği (m.3.3.10) Genel Sekretere görev alanına giren konularda anlaşma yapma yetkisi tanımaktadır. Uluslararası hukuki kişilik için bu bakımdan da bir engel söz konusu değildir.
- *Temsil ilişkileri kurma yeteneği:* TÜRKPA İç Tüzüğü'ne göre (m. 10/2) Asambleyi diğer kuruluşlar nezdinde temsile Dönem Başkanı yetkilidir. Bu düzenleme TÜRKPA'nın temsil ilişkileri kurabileceğini göstermektedir. Devletler nezdinde temsile dair bir ifade TÜRKPA'nın düzenleyici belgelerinde yer almasa da maksadın böyle bir temsil yetkisinin önünü kapatmak olmadığı düşünülmektedir. Yine Sekreterya Yönetmeliği'ne (m.3.3.2) göre Genel Sekreter TÜRKPA üyesi devletlerin kurumları ve tüzel kişileri karşısında temsil yetkisine sahiptir. Böylece uluslararası hukuki kişilik için aranan temsil ilişkileri kurma yeteneğinin varlığı tespit edilmiş olmaktadır.
- *Kuruluşun iç düzenlemesini serbestçe oluşturma yeteneği:* İstanbul Anlaşması (m.6) "*Sekreteryanın yapısı ve faaliyetleri Asamble Konseyi tarafından onaylanan Sekreterya Yönetmeliği'nce belirlenir.*" ve (m.12) "*Taraflar, karşılıklı mutabakat üzerine ve özel bir protokol düzenlemek yoluyla işbu Anlaşma'ya değişiklik ve ilaveler yapabilirler.*" ifadeleri ile kuruluşun iç düzenlemesinin serbestçe oluşturulabileceğini düzenlemektedir. Görüldüğü üzere TÜRKPA, kuruluşun iç düzenlemesini serbestçe oluşturma yeteneği şartını da yerine getirmektedir.

- *Kuruluşun ve görevlilerinin devletler nezdinde ayrıcalık ve dokunulmazlıklara sahip olması:* Mart 2010'da imzalanan Ev Sahibi Ülke Anlaşması dâhilinde Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içerisinde bulunan diğer diplomatik temsilciliklere 1961 Diplomatik İlişkilere İlişkin Viyana Konvansiyonu çerçevesinde tanınan hak, statü, dokunulmazlık ve imtiyazlara Sekretarya ve görevlileri ile bunların aile üyelerinin haiz oldukları zapta geçirilmiştir. Ancak diğer üye ülkeler için böyle bir durumun söz konusu olmaması bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Örneğin Karadeniz Ekonomik İş Birliği Parlamenter Asamblesine üye ülkeler aralarında imzaladıkları "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenter Asamblesinin Ayrıcalık ve Bağışıklıklarına Dair Protokol" ile tüm üye ülkelerde geçerli olacak şekilde Sekretarya ve görevlileri için imtiyaz ve bağışıklık düzenlemesi yapmışlardır.⁵³ Yine de, uluslararası hukuki kişilik için aranan bu şartın da TÜRKPA tarafından sağlandığı değerlendirilmektedir.

Yukarıdaki şartlar münferiden ve bütünsel olarak dikkate alındığında TÜRKPA'nın, uluslararası hukuk kişiliğine sahip hükümetler arası bir kuruluşun niteliklerini taşımakta olduğu sonucuna varılabilir.

TÜRKPA'nın uluslararası hukuk kişiliğinin varlığının analiz edilmesi açısından doktrindeki farklı görüşler çerçevesinde ön görülen başka niteliklere de sahip olup olmadığının test edilmesi yararlı olacaktır.

Bu bağlamda; Başlar'a göre, bir uluslararası kuruluşun kişilik sahibi olduğu aşağıdaki beş farklı durum açısından da bir inceleme yapmak yerinde olacaktır:⁵⁴

- 1) *Antlaşmadan kaynaklanan kişilik:* Uluslararası kuruluşun iki veya daha fazla devlet tarafından bir antlaşma ile kurulmuş olması ve kuruluş belgesinde kişiliğin açıkça (*de jure*) zikredildiği durumlardır. TÜRKPA'nın statüsünü bu bağlamda değerlendirdiğimizde İstanbul Anlaşması'nın uluslararası bir antlaşma statüsünde olmaması nedeni ile antlaşmadan kaynaklanan bir kişiliğin doğmadığını görüyoruz.
- 2) *Örtülü (Zımni) kişilik:* Bazı uluslararası kuruluşlar, antlaşma ile kurulmalarına rağmen kurucu belgelerinde ya da antlaşmalarında açık bir şekilde hukuksal kişilikle ilgili bir hükme yer verilmemektedir. Buna rağmen bu tür kuruluşların uygulama ve yargı kararlarında kişilik sahibi olduğu (*de facto*) kabul edilmektedir. Bunun tipik örneği BM'dir. Uluslararası Adalet Divanı'nın 1949'da verdiği bir danışma görüşünde BM'nin şartında açıkça kişilikten bahsedilmemesine rağmen fonksiyonel anlamda uluslararası hukuk ki-

⁵³ KEİPA - Yasal Evraklar, <http://www.pabsec.org/Documents.asp?id=1&hl=tr>, (erişim: Eylül 2014).

⁵⁴ Özet olarak verilen maddelere ilişkin detaylı bilgi için bkz. Başlar, "Uluslararası Kuruluşlar ve Uluslararası Hukuki Kişiliği", s. 3-13.

şiliği olduğuna karar verilmiştir.

Örtülü kişilik kazanma bakımından İslam İş Birliği Teşkilatı Parlamento Birliğinin ve Macaristan Ulusal Parlamentosunun TÜRKPA'da gözlemci statüsüne sahip olmaları yanında TÜRKPA'nın İslam İş Birliği Teşkilatı Parlamento Birliği, Parlamentolar Arası Birlik, Uluslararası Parlamentolar Genel Sekreterleri Birliği, Asya'da Karşılıklı İş Birliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı ve Karadeniz Ekonomik İş Birliği Parlamenter Asamblesi tarafından gözlemci üye olarak kabul edilmesi kuruluşun uygulamada (*de facto*) kişilik sahibi olduğuna işaret etmektedir.

- 3) *Merkez antlaşmaları ile verilen kişilik:* Devletlerarası bir antlaşmadan kaynaklanmayan, ancak ev sahibi ülke ile yapılan bir ev sahibi ülke antlaşması sonucu, ev sahibi devletin tek taraflı olarak uluslararası kuruluşun hukuksal kişiliğini kabul etmesi ve bu antlaşmanın objektif hukuksal statü ortaya koyan bir antlaşma olarak kabul edilmesiyle veya nezaket kuralı gereği, antlaşmaya taraf olmayan üçüncü devletler tarafından hukuksal kişiliğin gözetilmesiyle sahip olunan hukuki kişilik.

Merkez antlaşmaları ile verilen kişilik açısından değerlendirildiğinde ise Azerbaycan Cumhuriyeti ile yapılan Ev Sahibi Ülke Anlaşması'nda (m.3.1) TÜRKPA Sekreteriyasının hukuki kişilik olarak kabul edildiği görülmektedir.

- 4) *Örf ve adet kuralı veya nezaket ilkeleri çerçevesinde kazanılan kişilik:* Bu şekilde kişilik kazanmanın en tipik örneği Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin durumunda görülmektedir. Hükümetler dışı bir kuruluş olmasına rağmen geniş faaliyet alanı ve etkili bir kuruluş olması sebebiyle yaşadığı uyumsuzluklar sonucu karşısına çıktığı ulusal mahkemelerde örf ve adet kuralları gereği bir uluslararası hukuk kişisi olarak kabul göreceği karara bağlanmıştır.

Diğer ülke ve uluslararası örgütlerle olan ilişkilerinde hukuki kişilik olarak kabul edilmesi nedeniyle örf ve adet kuralı veya nezaket ilkeleri gereği uluslararası sistemde hukuki kişilik olarak kabul görmesi gerektiği değerlendirilebilir.

- 5) *BM Genel Kurul kararıyla kazanılan hukuk kişiliği:* BM bünyesinde faaliyet gösteren bir kuruluş Genel Kurul kararı ile görüşmelere katılmak, antlaşma yapmak ve görevlerini yapabilmek için gerekli yetkilerle donatılmış bir uluslararası kuruluş olarak kabul edilebilir. Mevcut örneklerden hareketle, BM Genel Kurulu kararıyla da bir uluslararası kuruluşun kurulabileceği ve bu tür bir kuruluşun uluslararası hukuk kişiliği kazanabileceği kabul edilmektedir.

Ancak TÜRKPA'nın bu şekilde bir vasıf taşımaması nedeniyle hukuki kişiliği böyle bir duruma dayandırılmayacaktır.

Her ne kadar hükümetler arası kuruluşlarla anolojik olarak değerlendirildiğinde TÜRKPA'nın uluslararası hukuki kişilik sahibi olmak için gerekli nitelikle-

ri taşıdığı düşünülse de parlamentolar arası kuruluşlar bilinen geleneksel tanımlara dâhil edilmemektedirler. Bu durum bu kuruluşların uluslararası hukuki kişiliğini doktrinde tartışmalı kılmaktadır.

Kissling, parlamentolar arası kuruluşların uluslararası hukuk açısından yeni bir olgu olduğunu ancak uluslararası ve bölgesel parlamentolar arası kuruluşlar incelendiğinde kendilerinin kısmi ve türetilmiş, *sui generis* bir uluslararası kişilik kazandıklarının görüldüğünü ifade etmektedir.⁵⁵

Başlar'a göre geleneksel tanıma uymayan kuruluşların uluslararası kuruluş ve uluslararası hukuk kişisi olarak kabul edilip edilmeyecekleri; edildikleri takdirde de ne ölçüde hak ve yetkilere sahip olacakları, yargı dokunulmazlığından ne seviyede yararlanabilecekleri doktrin ve yargı kararlarında tartışılan bir husustur. Esasen hangi kuruluşların bunlardan yararlanacakları konusu devletlerin özellikle de hükümetlerin takdirine bırakılmıştır.⁵⁶

Parlamentolar arası kuruluşların en eskisi olan Parlamentolararası Birlik (PAB, İngilizce kısaltmasıyla IPU)⁵⁷ yaşanan söz konusu tartışmalar nedeniyle kendi statülerine ilişkin Ian Brownlie⁵⁸ ve Guy S. Goodwin-Gill'e⁵⁹ bir görüş hazırlatmıştır. Brownlie ve Goodwin-Gill 1999'daki mütalaalarında PAB'nin hükümetler arası bir antlaşma ile kurulmadığı için tipik bir uluslararası kuruluş olmamasına rağmen genel anlamda bu kuruluşların uluslararası hukuk kişiliğine dalalet edecek vasıfları taşıdığı gerekçesiyle PAB'nin de hukuk kişiliğine sahip olduğu görüşünde olduklarını beyan etmişlerdir.⁶⁰ Görüşlerinde özetle kuruluşun parlamenterler tarafından üye olunabilen evrensel bir örgüt olması; kendine has bir yapıya sahip olması; diğer uluslararası kuruluşlar gibi temsil kabiliyetine sahip olması; mukim olduğu devletler tarafından uluslararası bir kuruluş olarak tanınması; ilişkiye girdiği diğer devletler tarafından muhatap kabul edilmesi; kamu kuruluşu olması ve üyeliğin kamu kişiliğine tanınması; uluslararası ilişkilerin parlamenter boyutundaki tamamlayıcı rolünün Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu tarafından tanınması; diğer uluslararası örgütlerle resmi ilişkilerinde eşit kabul edilmesi; uluslararası hukuki kişilik ve uluslararası örgüt statüsü için gerekli tüm şartları karşılayıp karşılamadığına bakılmaksızın görev ve temsil kapsamıyla orantılı bir güce sahip ol-

⁵⁵ Kissling, a.g.e. s. 16.

⁵⁶ Başlar, "Uluslararası Kuruluşlar ve Uluslararası Hukuki Kişiliği", s. 20.

⁵⁷ Detaylı bilgi için bkz: <http://www.ipu.org/english/home.htm>.

⁵⁸ İngiltere Barosu Üyesi, Oxford Üniversitesi Uluslararası Kamu Hukuku Profesörü.

⁵⁹ İngiltere Barosu Üyesi, Oxford Üniversitesi Uluslararası Mülteci Hukuku Profesörü.

⁶⁰ <http://www.ipu.org/finance-e/opinion.pdf> (Ekim 2014).

masını PAB'in uluslararası hukuki kişiliğe sahip olduğunun göstergesi olduğunu kabul etmişlerdir.

Kısaca, Brownlie ve Goodwin-Gill yaptıkları incelemede PAB'in uluslararası kuruluş niteliklerine haiz olup olmadığı, diğer ülkeler ve kuruluşlarla ilişkilerinde eşit taraf olarak kabul edilip edilmediğini temel almış, bununla birlikte devlet tüzel kişiliği içerisinde parlamentoların da kendi alanlarına teka-bül eden konular bağlamında uluslararası ilişkilerde temsil yetkisine sahip olduğu tezini savunmuşlardır.

PAB açısından bakıldığında, özellikle 2000 yılı sonrası uluslararası hukukun kaynaklarından doktrin, yargı kararları ve devlet uygulamaları (örf ve adet hukuku) PAB'in uluslararası hukuki kişiliğinin varlığının kabul edildiğine işaret etmektedir.⁶¹

PAB'in uluslararası hukuk kişiliği hakkında hazırlanan görüş ve bu görüşün temel aldığı kriterler, TÜRKPA'nın çalışmanın daha önceki kısımlarında da zikredilen mevcut nitelikleri ile kıyaslandığında TÜRKPA'nın da söz konusu kriterleri büyük ölçüde taşıdığı görülmektedir. Bu nedenle TÜRKPA'nın da uluslararası hukuk kişisi olarak kabul edilmesine engel bir durumun olmadığı düşünülmektedir.

Ancak teorik olarak böyle bir engel olmadığı düşünülse de uluslararası kuruluşların pratikte bazı problemlerle karşılaştığını göz ardı etmek de mümkün değildir. Örneğin AGİT'in kurucu bir anlaşması olmaması nedeniyle saha operasyonlarında uluslararası hukuk kişiliği açısından bazı hukuki sorunlar da gözlemlenmektedir.⁶² Bu tür sorunlar AGİT ve AGİT'e bağlı kuruluşlarla arasında ev sahibi ülke anlaşması olan ülkelerde yaşanmamakta ancak bu tür bir anlaşmanın olmadığı AGİT üyesi ülkeler de dahi yaşanabilmektedir. Bu nedenle AGİT üyeleri arasında yapılacak uluslararası bir sözleşme ile bu sorunun aşılacağı kabul edilmektedir.⁶³ AGİT'in parlamenter organı olan AGİT-

⁶¹ Başlar, "Uluslararası Kuruluşlar ve Uluslararası Hukuki Kişiliği", s. 15.

⁶² Brander, Sonya, Glaubwürdige Argumentation zugunsten einer Rechtspersönlichkeit für die OSZE, OSZE-Magazin/ März–Apri 2009, ss. 18-22. (erişim: Eylül 2014).

⁶³ OSCE International Secretariat Legal Service. (2015, Nisan). Food-for-Thought Paper: The OSCE's Lack of an Agreed Legal Status - Challenges in Crisis Situations. OSCE-PA: <https://www.oscepa.org/publications/all-documents/helsinki-40/seminar-4-di-is/2814-helsinki-40-food-for-thought-paper-the-osce-s-lack-of-an-agreed-legal-status-challenges-in-crisis-situations/file> (erişim: Haziran 2015); AGİT hukuki statüsünü güçlendirmek üzere çalışmalar yapması ve taslak bir sözleşme hazırlaması için uzmanlardan oluşan çalışma grupları kurmuş olsa da yapılan çalışmalara rağmen bazı üye ülkelerin doğabilecek başka yükümlülükler nedeniyle böyle bir anlaşmadan imtina etmesi nedeniyle henüz sonuç almamıştır.

PA'nın da pratikte benzer sorunlar yaşaması muhtemeldir.

Bu bağlamda uluslararası bir anlaşma statüsüne sahip olmayan İstanbul Anlaşması ile kurulmuş olan TÜRKPA'nın teorik olarak uluslararası hukuk kişiliğine sahip olduğu değerlendirilse de pratikte sorunlar yaşayabileceği düşünülebilir.

4. Sonuç

Çalışmanın, “Uluslararası Kuruluş Tanımı ve TÜRKPA” başlığı altında, TÜRKPA'nın hükümetler arası bir kuruluşla organik ya da organik benzeri ya da bir ilişki içerisinde olmaması nedeniyle uluslararası parlamenter bir kuruluş olduğu tespit edilmişti. Ancak, parlamenter bir kuruluş olarak TÜRKPA, klasik hükümetler arası ve hükümetler dışı uluslararası kuruluşlar tasnifine uygun düşmemektedir. Bununla birlikte TÜRKPA *sui generis* bir kuruluş olarak kabul edilmektedir.

İkinci olarak TÜRKPA'nın uluslararası hukuki kişilik sorunsalı tartışılmıştır. Bu çerçevede TÜRKPA'nın anolojik olarak hükümetler arası kuruluşların uluslararası hukuki kişiliğe sahip olması için gerekli şartları karşıladığı görülmüştür. Buna rağmen TÜRKPA'nın uluslararası parlamenter kuruluş olarak uluslararası hukuki kişiliğinin doktrinde tartışmalı olduğu ifade edilebilir. Zira TÜRKPA, uluslararası hukuki kişiliğe sahip hükümetler arası bir örgüt ile de organik bağa sahip olmadığından, böyle bir örgütten kaynaklanan uluslararası hukuki kişiliğe sahip bulunmamaktadır. Bununla birlikte uluslararası hukukta uluslararası hukuk kişiliğinin kazanılması konusunda mutlak kıstaslar söz konusu değildir. Bu nedenle parlamenter asamblelerin statüsü tartışılmaya devam etse de sayı ve etkinliklerinin artması yukarıda PAB'a dair verilen örnekte de olduğu gibi bu kuruluşların uluslararası hukuki kişilik sahibi olarak kabul edilmesinin örf ve adet ilkesi hâline gelmesi kaçınılmazdır. Yine mevcut devlet uygulamaları ve yargı içtihatları dikkate alındığında uluslararası hukuk kişiliğinin varlığı için devlet merkezli yaklaşımın terk edilerek hükümet dışı yapıların bile uluslararası hukuk kişiliğine sahibi olacağı görüşü giderek güçlenmektedir.

PAB örneğinden hareketle TÜRKPA'nın da gerek uluslararası örgütlerin taşıdığı niteliklere sahip olması gerekse diğer ülke ve uluslararası örgütlerle ilişkilerde eşit taraf olarak kabul edilmesi nedeniyle uluslararası hukuk kişisi statüsüne sahip olduğu değerlendirilmektedir. Oldukça yeni bir kuruluş olan TÜRKPA'nın uluslararası faaliyetleri ve muhataplarının artması ve yoğunlaşmasıyla, söz konusu statüsünün örf ve adet ilkesi ve milletlerarası nezaket kuralları çerçevesinde güçleneceği öngörülebilir.

KAYNAKÇA

- BAŞAK, Cengiz, Uluslararası Örgütler, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012.
- BAŞLAR, Kemal, “Uluslararası Kuruluşlar ve Uluslararası Hukuki Kişiliği”, Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt 8, Sayı 30, ss.1-23, USAK, Ankara, 2012.
- BAŞLAR, Kemal, Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar, Nobel Yayın, Ankara, 2005.
- BOUWHUIS, Stephen,” The International Law Commission’s Definition of International Organizations”, International Organizations Law Review, Volume 9, Issue 2, ss. 451-465, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2012.
- BRANDER, Sonya, Glaubwürdige Argumentation zugunsten einer Rechtspersönlichkeit für die OSZE. OSZE-Magazin/ März–Apri 2009, ss. 18-22. (erişim: Eylül 2014).
- BRÖLMANN, Catherine, “The International Court of Justice and International Organisations”, International Community Law Review, Volume 9, Issue 2, ss. 181-186, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2007.
- BÜYÜKTANIR, Derya,” Dış İlişkiler Kapsamında Avrupa Birliği’nin Tüzel Kişiliği ve Lizbon Antlaşması”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 7, Sayı 27, s. 87-110, İstanbul, 2010.
- “Charter of Paris for a New Europe”, OSCE, <http://www.osce.org/mc/39516?download=true>, (erişim: Eylül 2014).
- COSTA, O., STARVIDIS, S., & DRI, C., “Introduction”, Parliamentary dimensions of regionalization and globalization : the role of inter-parliamentary (s. 1-19). ed.:O. COSTA, et. al., New York: The Palgrave Macmillan, 2013.
- DAĞ, Ahmet Emin, Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü, Anka Yayınları, İstanbul, 2004.
- ERDAL, Hamit, Ansiklopedik Uluslararası İlişkiler Kavram ve Olayları Sözlüğü,y,y, İstanbul, 2011.
- FIOTT, Daniel, On the Value of Parliamentary Diplomacy. Madariaga Paper, vol. 4, n. 7, Brussels: Madariaga College of Europe Foundation, 2011.
- GÜNDÜZ, Aslan, Milletlerarası Hukuk, Ed. Günel, Reşat Volkan, BETA Yayınları, İstanbul, 2013.
- “Helsinki Final Act”, OSCE, <http://www.osce.org/mc/39501?download=true>, (erişim: Eylül 2014).
- “İstanbul Anlaşması”, TÜRKPA, 21 Kasım 2008, <http://www.turk-pa.org/documents/IstanbulAgreement.pdf>, (erişim: Eylül 2014).
- KEİPA - Yasal Evraklar, <http://www.pabsec.org/Documents.asp?id=1&hl=tr>, (erişim: Eylül 2014).

- KISSLING, Claudia, "The Legal and Political Status of International Parliamentary Institutions"- Background Paper #4, Committee for a Democratic U.N, Berlin, 2011.
- NATO PA, History, <http://www.nato-pa.int/default.asp?SHORTCUT=8>, (erişim: Eylül 2014).
- "NATO Parliamentary Assembly", Seimas of the Republic of Lithuania, http://www.lrs.lt/intl/dba_intra.nato_dev.getFile?doc=5118, (erişim: Eylül 2014).
- "Nahçıvan Anlaşması" Türk Konseyi. http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf, (erişim: Eylül 2014).
- NOWROT, Karsten, New Approaches to the International Legal Personality of Multinational Corporations. Towards a Rebuttable Presumption of Normative Responsibilities, International Law: Contemporary Problems, Esil Research Forum. Geneva, <http://www.esil-sedi.eu/sites/default/files/Nowrot.PDF> (erişim: Mart 2015), 2005.
- OSCE, History, <http://www.osce.org/history>, (erişim: Eylül 2014).
- OSCE International Secretariat Legal Service. (2015, Nisan). Food-for-Thought Paper: The OSCE's Lack of an Agreed Legal Status - Challenges in Crisis Situations. OSCEPA: <https://www.oscepa.org/publications/all-documents/helsinki-40/seminar-4-diis/2814-helsinki-40-food-for-thought-paper-the-osce-s-lack-of-an-agreed-legal-status-challenges-in-crisis-situations/file> (erişim: Haziran 2015).
- ÖZGÖKER, Uğur, Uluslararası Siyasi, Askeri ve Ekonomik Örgütler, Der Yayınları, İstanbul, 2006.
- PACE, Origins and History, http://website-pace.net/en_GB/web/apce/History, (erişim: Eylül 2015).
- PAZARCI, Hüseyin, Uluslararası Hukuk, Turhan Yayınları, Ankara, 2007.
- "Reparation for injuries suffered in the service of the United Nations, Advisory Opinion: I.C. J. Reports, ss. 174-220, <http://www.icj-cij.org/docket/files/4/1835.pdf> (erişim: Mart 2015), 1949.
- Republik Österreich - Parlament, ParlamentarierInnenkonferenzen - Historisches und Hintergründe. <http://www.parlament.gv.at/PERK/PI/PKON/PARKONF/index.shtml>. (erişim: Eylül 2014).
- Resmi Gazete, 17 Aralık 1949, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7382.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7382.pdf>, (erişim: Eylül 2014).
- SABIC, Zlatko, "International Parliamentary Institutions: A Research Agenda", Parliamentary dimensions of regionalization and globalization: the role of inter-parliamentary (ss. 20-41). ed.:O. COSTA, et. al., New York:

The Palgrave Macmillan, 2013.

“Statute of the Council of Europe” PACE. 5 Mayıs 1949. <http://www.conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/001.htm#FN3>, (erişim: Eylül 2014).

TERZİOĞLU, Süleyman Sırrı, Bir Uluslararası Hukuk Kişisi Olarak İslam İşbirliği Teşkilatı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2013.

TERZİOĞLU, Süleyman Sırrı, “ Uluslararası Hukuk Açısından Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi “, Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt 9, Sayı 36, ss.45-72, USAK, Ankara, 2013.

“The Madrid Declaration”, OSCEPA, <http://www.oscepa.org/publications/declarations/1991-madrid-declaration/171-1991-madrid-declaration/file>, (erişim: Eylül 2014).

Türk Konseyi, Genel Bilgiler, <http://www.turkkon.org/tr-TR/organizasyon-se-masi/1/11>, (erişim: Eylül 2014).

TÜRKPA, Genel Bilgiler, <http://www.turk-pa.org/news.php?id=1113&lang=tr>, (erişim: Eylül 2014).